

BERTSO LERROA

Patxi Altuna

1. Hegoaldeko usuarioaren arabera eskuarki “bertsoa” deitu ohi genuena, —diogun arruntki, ezkerretik eskuinerainoko hitz erreskada, luzea nahiz laburra— gaurgero “bertso lerroa” edo soilki lerroa izendatuko omen da; ahapaldi edo estrofa osoa, berriz, Iparraldeko ohituraren arabera “bertsoa”. Eta “neurtitza” zer? Jakina denez, Oihenartek asmatua da hitz hori eta *Adigarria* deritzan hiztegiñoan dioenez, “*Neurtitz, vers, de Neurtu hitz, mots mesurés*” esan nahi du. Bistan da gerkerazko *métron* zuela buruan eta hura itzuli nahi izan zuela. Iritzi bereko da Mitxelena, aurrerago esango baitigu “euskal neurtitzen oinarri” dela silaba; horrenbestez garbi dago hau ere berez “lerro” deituko dugunaren pareko dela.

Hori ez da orain lehenbiziko aldiz gure artean egiten. Proposamen hau Mitxelenak 1978an Arestiren *Maldan behera*-ko zenbait bertsoz ari zela idatzi zuenarekin ongi dator, nahiz eta, gazteleraz mintzo zelako, “lerro” hitza aipatu ez zuen, baina bai “línea”, euskarazkoaren erdal ordaina, “bertsoa” besterik zela esanez. Honela zioen: “Ya se sabe que pausas y cesuras constituyen un elemento fundamental de buena parte del verso vasco conocido, si no de todo su conjunto. La disposición en versos (es decir, en líneas, por decirlo a la inglesa, ya que *vasc. bertso*’, etc., *sul. berset*’, tampoco significa *verso*’, sino más bien *estrofa*’) es arbitraria y cada una de las seis líneas de una estrofa, al igual que las de todas sus similares, podría dividirse sin excepción en dos partes...” (1).

Hori, da eskaini didaten gaia, “bertso lerroa”, hartaz txosten txiki bat molda dezadan eskatuz eta, nondik edo handik gaiari ekin behar baitzaio, Mitxelenaren aipamen horrek eskaintzen didan heldulekuari eutsi eta hortixek abiatuko naiz, haren hitzak berriro errepikatuz, orain euskaraz: ezagutzen ditugun euskal bertso, guzien ez bada, askotxoren oinarritzko osagaiak omen dira pausaldiak eta etena. Mitxelenaren baieztapen hori asertiboa da, ez eksklusiboa, eta ez dugu pentsatu behar horiek

(1) MITXELENA, K.: “Miscelánea Filológica Vasca”, FLV, 1978, 30. zb., 409. or.

direla euskal bertsoen osagai bakarrak, ez eta garrantzitsuenak ere, orain esango digunez.

Bere *Historia de la Literatura Vasca*, 1960an argitaratuan, honela idatzi zuen: “Dejando a un lado los cantares más antiguos, de metro irregular, la versificación posterior está basada normalmente, como el mister de clerecía, en el número de sílabas y en la rima” (2). Bi urte geroago Joan Inazio Goikoetxea, “Gaztelu” izengoitiz ezagunagoak, bere *Musika ixilla* argitara eman zuenean, Mitxelenak egin zion kritikan honela zioen: “begi zorrotzez begiratu ohi dio (Gazteluk)... euskal neurkerari: ez zaio ez egokia iruditzen ez jatorra... Gazteluren ustez, ez lukete silabek izan behar —Dexeparez gero, gutxienez, diren bezala— euskal neurtitzen oinarri” (3).

Isiltzea ez da ukatzea. Mitxelenak azken aipamen honetan puntua isildu eta silabak bakarrik ahotan hartzen baditu, arrazoa bistan da: puntuaren kontra ez zuen ezer Gazteluk, silaben kontra bai, ez omen luketelako izan behar euskal neurtitzen oinarri; eta Mitxelena hauei bakarrik loturik, hala direla aitortzeaz gainera, aspalditik direla hala erantzuten dio, “Etxeparez gero gutxienez” (4). Beraz isiltze hori gorabehera, aurreko hitzei behatuz garbi dago Mitxelenarentzat lau hauek direla euskal neurtitzen oinarritzko osagaiak: hots, silaben kopurua, puntua, etena eta pausaldiak; bi azkenak ez, halere, nahitaezkoak. Lau hauetaz egin beharko dugu guk ere hitz erdi bat.

Azentuari dagokionez, berriz, euskal bertsoegintzarekin batere zerikusirik ez duela dio *Historia* berean: “El acento no parece haber jugado ningún papel en las muestras que han llegado hasta nosotros, incluso en los dialectos que como el suletino tienen hoy un acento de intensidad parecido al del castellano, y tampoco, como es natural, las diferencias de cantidad” (5). Lafitte ere iritzi berekoa agertzen da honako hitz hauetan: “On est à peu près d'accord pour admettre que le vocalisme basque n'est pas sensible à la quantité”, eta euskaran silaba luzeak ikusi uste izan dituztenek ez dutela halakorik ikusi, baizik hartu izan dituztela luzetzat doinuzko edota musikazko azentua zuten silabak (6).

(2) MITXELENA, K.: *Historia de la Literatura Vasca*, 1960, 64. or.

(3) MITXELENA, K., MEIG III, 23. zb., 107. or.

(4) Hamabost urte geroago modu berean pentsatzen segitzen du: “Orain eta lehen-
txeago, Etxeparez geroz, silaben kontua izan da neurkeraren muina, kontaketa bereiz-
kuntzak aurkitzen badira ere. Lehenago, ordea, Erdo Aroko kanta zaharretan esaterako, ber-
tsoak ez dira berdinak luze-laburrean, neurri jakin baten ingurutsuko badira ere. Itxura ohi
baino engainagarriago gertatzen ez bada, gainera, badirudi hitz andanek badutela, silabek ez
ezik, zer ikusirik antzinako, eta are geroko, euskal neurkerarekin” (K. Mitxelena, “Euskal
hizkera eta euskal neurkera”, MEIG IV, 24 zb., 93. or.).

(5) MITXELENA, K.: *Historia de la Literatura Vasca*, 64. or.

(6) LAFITTE, P.: “Les hexamètres de B. Borda”, FLV 1978, 30. zb., 494. or.

Gaur inor gutxik jarriko ditu dudan Mitxelenaren hor goiko hitz horiek, non garbi bereizten baititu batetik silaba oinarri dutenak, “gutxienez Detxeparez gerozkoak” omen direnak, eta bestetik, beheraxeago dioen bezala, “silaba jakinik ez duten kanta zaharren neurria”. Honenbestez, eta bestela bezala, esana utzi digu silaba kopuru jakineko bertsoak direla Etxeparerenak.

2. Zer da silaba, ordea, eta nola kontatzen dira lerro bateko silabak? Ez dirudi beti gauza erraza denik, Mitxelenak berak behin aitortu baitzuen: “uno no sabe muy bien cómo contaba Oihenart las sílabas: a mí al menos me resulta difícil llegar a una cuenta que concuerde siempre con la suya” (7). Nola jakin, hortaz, honako bertso-erdi honetan —“azken finian eman diazan”— edota harako beste hartan —“txoriak bere umeak baino”— zenbat silaba kontatu eta ahoskatu zituen egileak? Ikusi batera, silaba fonologiko hutsak kontatuz, hamar. Baina silaba fonologiko guztiak silaba metriko al dira beti? Bertso-gile guzientzat?

Egunoroko azturak erakusten digu ezetz. Eta ez bakarrik, askotan pentsatu ohi den bezala, elisioen edo sinalefen erruz; hor aipaturiko lerro-erdi horretan —“azken finian eman diazan” (Etxepare I, 40)— ez baita elisio-sinalefetarako biderik, eta halaz ere hori poetak zortzi silabaz bakarrik ahoskatu baitzuen, ez hamarrez, beste “txoriak bere / umeak baino” hura ere bere egileak zortziz kantatu zuen bezalaxe; nahiz eta gero beste euskalkietako interpretek hau hamar silabakotzat eduki izan duten, euskalki hauetan “txoriak” eta “umeak” hiruna silaba dituztela eta, jatorrizko euskalkian ere hala izan behar zituztela pentsaturik. Egia da, halaz ere, lerroan hitz bat bokalez amaitzen eta hurrengo bokalez hasten denean direla maizenik desberdinak lerroko silabak kontatzeko moduak. Maizenik, baina ez beti; esate baterako, “Adios izar ederra (zazpi silaba) / Adios izarra” (sei) dioen herri kantan lehen “adios”-ek bi silaba ditu eta besteak hiru, dieresia dela bide.

Euskarak bere-berea zuen silabak kontatzeko moduaz gain beste bat, ikasia eta landua, ondu nahi izan zuen lehen mementutik beretik xix-tren, desadostasunaren eta kalapitaren hazia erein zuen bere etxean. Elisio-sinalefen egikera arautu gabetik arautura pasa nahi izan zenez gero eta, behin asmatzen hasita, burua asko nekatu gabe arautzeko bide bat baino gehiago asma zitezkeenez gero, ikusia zegoen aurretik eskola edo iritzi edo joera, nolana deitzen dela, bat baino gehiago agertuko zirela, agertu ere ziren bezala. Lehenaz gain hiru, alafede!; eta, jakina, bertso-gileak beretzat haietako zein onartzen duen, hark gehituko edo gutxituko du haren lerroetako silaben kopurua beste bat onartzen duen bertso-

(7) MITXELENA, K.: “Descubrimiento y redescubrimiento en textos vascos”, FLV 1971, 8. zb., 153. or, 6. oharra

gilearenaren aldean. Bertso honek, esate baterako, “ia negua etorri da eta elurra ere bai”, Oihenartentzat hamabi silaba baizik ezin izan ditzake, ez gehiago eta ez gutxiago; Etxeparentzat, berriz, hamabost ere bai.

Zergatik? Euskal bertsogintzan elisio-sinalefak egin behar diren ala ez galderari lau eratako erantzunak, esan bezala, eman zaizkiolako, eta Etxeparek eta Oihenartek nork berea. Hona laurak laburkiro. Bat: Oihenartek “Bai, eta beti gainera, nahitaez”, erantzun zuen. Bi: Arana Goirik haren araua pixka bat eztiturik: “Beti ez, ia beti”, eta bi lege eman zituen noiz bai eta noiz ez jakiteko. Hiru: “Inoiz ez, edo ahal den gutxiena bederen”, irakatsi zuen Jose Ignazio Aranak, eta hala egin, adibidez, Hiribarrenek bere *Eskaldunak* poeman, hango bost mila eta laurehun bertso baino gehiagotan ez baitu sekula elisio-sinalefarik egiten, behin izan ezik (“Oren etsaia! Larak, noiz eta ere baitu”), eta orduan ere bortxaturik eta ezinbestean, “eta ere” hiru silabaz ahoskaturik, lerroa 7/6 silabakoa izan zedin. Lau: modu zaharrena, betikoa, bertsolariena: “Bai eta ez, komeni denean, aisiara, batere araurik gabe”.

Bertsolariena esan dut, baina jende askok egungoak edo bart arratskoak bakarrik baititu gogoan, on dateke hemen esatea eztabaida-gai dugun auzi honi dagokionez bertsolari zirela, besteak beste, Etxepare, Ziburuko Etxeberri eta Aresti, hiru bakarrik aipatzeko. Hona zer idatzi zuen Mitxelena lehena aipatu dugun artikuluko hartan Arestiz ari zela: “Todas las líneas, eso sí, tienen siempre trece sílabas porque Aresti, de acuerdo con la métrica tradicional (más que con la de Oihenart o la de los òlerkaris), no se consideraba obligado a elidir vocales o a hacer sinalefas. En otras palabras, no evita el hiato, aunque no medie cesura o pausa: árbol(a) adar-gabeen, pero ñire arima dago, en grupos de 7 sílabas cada uno” (8).

Horra zergatik den garrantzitsua lerro baten silabak kontatzerakoan bertsogileak lau jokabide horietatik beretzat zein hautatu duen jakitea; eta horra zergatik den ezezkoa lehengo galderari (“silaba fonologiko guziaz silaba metriko al dira beti?”) eman behar zaion erantzuna. Honako lerro honek, esate baterako —“sosa gabe ez baita eskola fransesik” (9)—, hamahiru silaba fonologiko ditu edozein irakurlerentzat; Oihenartentzat, ordea, hamaika silaba metriko; Hiribarrentzat, berriz, fonologiko adina metriko.

3. Zenbat silabakoak dira, ordea, bertso lerroak euskaraz? Ezen silabak euskal neurtitzen oinarri direla eta lau modutara konta daitezkeela agirian utzi dugu, baina ez dakigu oraindik, modu batera nahiz bestera

(8) MITXELENA, K.: “Miscelánea Filológica Vasca”, 1978, 30. zb., 409. or.

(9) HIRIBARREN, J. M.: *Eskaldunak*, col. HORDAGO, 5. or.

konta, zenbat silabakoak diren. Iritziak bereiz dabilta, egia esan, eta, laster esango dugunez, bereiz ibiliko dira, harik eta horri lotua dagoen beste puntu bat adituek argitzen duteino.

Diogun bizkitartean, zenbaiti jaramon egitekotan, txikiena bikoia eta handiena hogeita batekoa direla. Hala dio, esate baterako, Aita Arana azkoitiarrak: “desde versitos de dos solas sílabas hasta los de veinte y uno inclusive”, erabilienak bostetik hamabostera bitartekoak (bederatzi-koak, hamabikoak eta hamalaukoak izan ezik) direla gaineratuz (10). Silaba bikoaren exenplutzat hau aipatzen du:

- (a) Nondik
Ator?
Goitik
Nator,
Nausia.

Hogeita batekoarentzat, berriz, berak onduriko hau::

- (b) “Betiko Aitak Alaba maitea, bere ama seme Jaungoikoak,
Pozkidaturik kantatzen duela Emaztetzat Megope Santu-
bak”

Baina gehiagorik ere bada eta laster aipatuko dugu Orixeren bat. Bi exenplu horiek mahaigaineratzen digute, hain zuzen, lehen aipatu dugun auzia, zein, esan baitugu, adituek argitzen duteino ezin jakin deza-kegula zenbat silabakoak diren euskal lerroak. Alegia, zer da bertso lerroa euskaraz? Hori definitu behar da lehenik. “Ezkerretik eskuinerai-noko hitz erreskada, luzea nahiz laburra” esan dugu txosten honen hasieran, baina hori esatea eta ezer ez esatea berdintsu da; kontua baita ea zer idatzi behar den ezkerretik eskuinera eta zer utzi behar hurrengo le-rrorako. Bestela esan, hor goiko bi silabako lerroak omen dituen ber-tsoak, esate baterako, halakoak al ditu ala bi lauko eta hiruko bat?:

- (c) “Nondik ator?
Goitik nator,
Nausia”

Eta beste hogeita bat omen dituenak, hainbeste al ditu eta lerro ba-karra al da ala ez, baizik

(d) “Betiko Aitak Alaba maitea,	(5/6)
bere ama seme Jaungoikoak,	(10)
Pozkidaturik kantatzen duela	(5/6)
Emaztetzat Megope Santubak”	(10)

(10) ARANA, J. I., “Tratado de métrica vasca, 1872”, FLV 1992, 24. zb., 130. or.

Izango dira, agian, lehen zatiketa (c) onartzen ez dutenak, esanez hor bi puntu daudela: “nondik/goitik” bata eta “ator/nator” bestea; beraz lau lerro osatzen dituztela lau hitz horiek. Hauentzat dotrina zuzena hau baita: zenbat puntu, hainbat lerro, eta punturik ez duena, ez da lerroa. Hori horrela izatekotan, zortziko handia deritzagunaren 10/8 silabek, esate baterako, hamazortzi silabako lerro bakarra osatuko lukete; halaber zortziko txikia deritzagunaren 7/6 silabek hamahirukoa. Alde horretatik Etxepareren 15 silabakoak behar bezala idatziak leudeke:

- (e) “Munduian den gizon orok behar luke pensatu
langoikoak nola duien batbedera formatu”

Ez hain ongi, nonbait, Harizmendiren silaba kopuru bereko hauek (11):

- (f) “Oren oro zuk dakizu
Zeren dugun premia:
Orai eta gero bethi
Zakizkigu balia”

Zer esan geure aldetik? Ez dugu garbi ikusten, egia esan, zergatik lerroak beti, lerro izateko, puntua behar duen izan eta zergatik ez duena ez den lerroa, baizik lerro-zatia, puntutik punturainokoa omen delako nahitaez lerroa. Nola froga hori? Baina garbi ikusi ez arren, ez dugu ere geure baitan kontrakarra handirik zenbait kasutan hori onartzeko eta Oihenartek bezala pentsatzeko, Ziburuko Etxeberriren “*Manual*”-az beste liburuetako lerroez ari delarik: “et les vers y sont de quinze syllabes, aussi bien que ceux du Manuel, non obstant qu'ils sont distribués en quatre versets, car de ces quatre ni en ayant que deux qui riment, les autres deux doivent être pris pour des hémistiches, et non pour des vers entiers” (12).

Ez gara gu, ordea, eztabaida horretan sartuko; guretzat aski da jakitea lerroak, luze samarra denean, hamabost silabatik-edo gorakoa, bere baitan dituela multzo edo lerro-zati batzuk, lerroaren pausaldiez edo etenez markatuak. Horren frogarik onena Arana beraren hamazortzi silabako omen diren (13) lerro hauetanxe dugu:

- (g) “Aingeru danen Erregin dala, parerik gabe Zeruan
Ama Birjinak nola lezake antzekorikan munduan?”

(11) HARIZMENDI, C.: *L'Office de la Vierge Marie*, col. HORDAGO, 16. zb., 3. or.

(12) A. OIHENART: “L'Art Poétique Basque”, Tirage à part de *Gure Herria*, 39. or.

(13) ARANA, J. I., “Tratado...”, 149. or.

Bada horiek, hamazortzi silabako lerroak izan edo ez izan, ezin uka badirela bederen zortziko handiaren erdia:

- (h) “Aingeru danen Erregin dala
 parerik gabe Zeruan,
 Ama Birjinak nola lezake
 antzekorikan munduan?”

Eta berriz ere lehengo auzira gatoz: bi lerro al dira horiek ala lau, modu batera nahiz bestera idatzi? Esan dugu guri ez zaigula hori asko axola; guri axola zaiguna da, bi direla dioenak ere aitortzen ezan halako lerroek bere baitan multzoak, zatiak dituztela, zesurak edo etenak erdi-bituak, komunzki hemistikio deituak, nahiz eta hauek silaba kopuru berbera ez eduki beti alde banatan.

Hogeita bat silabako baino gehiagokorik bazela esan dugu eta Orixeren hau izan daiteke horietako bat. Edo ez; nola hartzen den hemen ere lerroa. “Lenengo gañezkaldiak” deritza olerkiari eta honako lehen hau bezalako hamahiru multzo ditu:

Begoñako Karmel-
 Elizara noa
 Gergori-kanta-zun
 Meza nagusira (14)

Zer da hori: bertsoa? lerroa? Sei silabako lau lerro dituen bertsoa ala lau zatitan $-6+6+6+6-$ hogeita lau silaba dituen lerro bakarra, honela tolestaturik ez egonagatik? Baldin bertsoa bada, horrek esan nahi du bertso delako horrek eta beste hamabiek hiru lehen lerroak segidan punturik gabe dituztela (ez al da askotxo?), eta halaber olerkiaren hamahiru “bertso” direlakoan “azken lerro” direlakoek bakar-bakarrik dutela puntua $-beti$ “-ira/-ida”- beren artean. Baldin lerroa bada, berriz, olerkia hogeita lau silabako hamahiru lerro hoskidek osatzen dute.

Orixeren obra osoan ez dugu aurkitzen olerkirik, egia esan, sei silabako lau multzo lerro berean idatziak dituenik; bai, ordea, seiko hiru multzo dituenik, hala nola “Argi ta margo”, “*Panpa*-etan izan”, “Lur ikara”, “Azken afaria” eta abar, non lerro bakoitza $6+6+6$ emana baitago. Hori dela-eta, “Lenengo gañezkaldiak” deritzan hau ere ene ustez, eta iritzia eskatu diedan beste bizpahiru aditurenez, hala da, hogeita lau

(14) Orixe, in *Euskaldunak Poema eta Olerki Guziak*, Edit. Añamendi, S. S., 1972, 584. or.

—6+6+6+6— silabako bertso-lerroa, eta ez sei silabako lau lerroko estrofa edo bertsoa.

4. Zein lerrok dute etena eta zein lerrok ez? Silaba gutxikoek ez baitute zatituak egon beharrik. Zenbat da, ordea, gutxi? Zenbat arterainokoek ez dute behar eta zenbatetik gorakoek bai? Hori jakiteko bide bakarra kopuru batekoak eta besteakoak aztertzea da. Egin dezagun hala.

Hamarren inguruan dirudi dagoela muga. Zortziko handiko lehen hamar silabak beti —ia beti bederen— 5/5 izan ohi dira, zesura edo etena erdi-erdian dutenak, alegia; aldiz horien ondoko zortziak ez dira beti 5/3 izaten, ezta gutxiago ere (15). Hori batetik. Bestetik Etxepareren X. kantuko lerroak hamaika silabakoak dira eta guziek dute etena seigarrenaren ondoan: 6/5.

Beraz zortzi silaba gutxiegi dira etena eramateko; hamar, aldiz, nahikoa dira gehienetan, ez beti; eta hamaika, zer esanik ez, beti. Eta bederatziki? Herri-bertsogintzan bederatzikoak ez bide dira oso ezagunak; “Ardoa edanda txoratzen naiz” eta beste bakarren bat. Hala esan digu Aranek ere hortxe goian, 3. zenbakian. Berak, bizpahiru lerro soltez gain, bertso bakarra dakar (16), eta itxura guzien arabera berak asmatua. Hauxe:

(i) Mutil gipuztarra	9
Gipuzkoatar / mutil ona	8
Da ezagun hiru gauzatan:	9
Sagardua edan / ibili oinez	8
Eta jokatu pilotan	9
Oaindic obeto / beste iru	8
Ditu biziro beriak:	9
Kristautasuna / erri-grina	8
Ta alkarri lagun alaiak	

(Izengabia)

Utz dezagun alde batera bertso hau nork egina den, “izengabe” batek ala Aranek berak (neretzat Aranek; tituluko “gipuztarra” aski da sa-

(15) Ikus zer dioen honi buruz Mitxelenak lehen ere aipatu dugun pasartean Arestiren bertsogintzaz ari delarik: “Se trata simplemente del zorcico mayor, 10-8, 10-8, con rimas finales: (...). Más exactamente, sigue el esquema según el cual dentro de esa medida inalterable, se admite una partición normal, pero no sin excepciones, por la cual 10-8, 10-8 = 5/5//5/3 /// 5/5//5/3. (...) Esta subdivisión, insisto, no es inexorable. El corte puede caer en medio de palabra (*bizi/tegia*), analizándola como si dijéramos en sus morfemas componentes. O la cesura puede estar situada de manera irregular como en *hegatzina kan/taria*, frente a *orduan nintzen garbia* (5/3), ambos en 6.º verso. (Mitxelena, K., FLV 1978, n.º 30, p. 409)

(16) ARANA, J. I., “Tratado...”, 147. or.

latzeko; hala izatekotan, ezin genezake herri-bertsolaritzaren ispilutzat har); utz dezagun orobat, besterena izatekotan, neurriak Aranek ematen dituenak diren ala ez. Hori guzia utzirik eta kontuan harturik ia zortziko handia dela, lehen lerroan eta parekoetan silaba batez gutxitua, bidezko da bestea 5/5 bezala hau ere 5/4 izatea.

Nolanahi ere kopuru bereko bertso gehiago aztertu beharko lirateke eta, berriro esan, herri-bertsogintzan bederatzikoak ez dira sarri aurkitzen. Aldiz bertsogintza landuan eta ikasian Oihenarten testigantza dugu eskueran, eta ez olerki batean edo bitan, ezpada gehiagotan, lehenbizikotik hasita. Ikus batzuk.

Lehenbizikoan 5/4eko zenbait lerrok etena zor zaiela dirudite (“Zu begizatuz geroz laket”, “Geroz oihana lilitu da“, “Ud ère negu, negi’ uda”, “Noiz ere batzen baitzitzautzat” eta abar), baina neurri hori gabe 4/5-eko batzuk ere agertzen dira (“Zuk nizaz nik zuzaz ategin”, “Minak zatiz arhinzen zautzat”, “Orai zure minez hiltzera”), erabat debekatzen digutenak esatea lerro horiek etena dutela, zeren kantu edo olerki batek etena duela esateko silaba jakinaren ondoan behar baitu eraman kopuru bereko lerro guzietan.

Bosgarren olerkia oso interesgarria da. Hirurogeita bi lerro dituelarik, osoa dago distikoz egina: hamar silabakoz eta bederatzikoz. Orai bada, hamarrekoek beti bosgarren silabaren ondoan dute etena, 5/5 dira beti alegia; aldiz bederatzikoek ez, eta lehengo olerkian bezala 5/4 dira gehienak, baina 4/5 ere badira batzuk, eta are 3/6 ere bai (“Zu beti lehiatu zira”, “Harzaz-huts zirate hospasu”).

Eman diezaiogun begirada beste bati bakarrik, zortzigarren olerkiari, ez gehiegi luzatzearen. Eskema honetako, 9A-9A-12B-12B, zazpi bertsoak osatzen dute. Lehengo beste bietan esan dena errepikatu behar da hemen ere bederatzit silabakoei dagokienez: ez dute taxu berdinek eta ez dute etena beti silaba jakin baten ondoan. Honenbestez garbi da, Oihenarti dihoakionez bederen, bederatzit silabako lerroek ez dutela eten edo zesurarik. Besterik da egungo egunean, Iratzederrek beti zesura duten 5/4koak maiz baitarabiltza. Beraz, esan bezala, hamarrean dago muga: hamar silabatik behetakoek ez dute; hamarrekoek ia beti; hortik gorakoek beti. Hala idatzi zuen behin Zalduby-k ere: “8. règle. Dans les vers de dix syllabes et au-dessus, la césure ou hémistiche est de rigueur...” (17).

5. Zenbait silabako lerro arnasaldi batean esateko luzeegi gertatzen direla eta, zatiak bere baitan hartu behar dituztela ikusi dugun bezala, beste horrenbeste gertatzen zaie zati horiei, baldin horiek ere bere

(17) *Euskalduna*, 1899. III. 3, 611. zb.

aldetik luzeegiak badira. Bestela esan, hemistikio direlakoak ere “pausal-diek” erdibiturik hemistikio erdi bilakatzen dira eta halatan lerroa lau moldez edo lau adreiluz osatua gelditzen.

Baldin mugaren bila abiatzen bagara, ohartuko gara hamahiru silabakoei ez zaiela horrelakorik gertatzen. Hala nola, Iztuetaren hauei:

- (j) Gauza askoren izen / txit antzinakoak
Maitaro gorde ditu / euskara zintzoak
Berenez diralako / ez-titsu gozoak
Gutizia andia / diote auzoak.

Ez eta Arestiren Maldan beherako hauei ere, direla 6/7 eskema dutenak, direla 7/6 dutenak:

- (k) Gurutze batetik / zintzilik hil artean
josiko zaitugu / biharko goizaldean
mintzatu zen ozenki / epai-emalea.

Aldiz hamabostekoei bai, eta hor ditugu gehiagoren artean Etxeparerenak eta Ziburuko Etxeberrirenak, honelako eskema, 4/4//4/3, eza-gunarekin, batak ongi besteak ez hain ongi betetzen duenarekin.

Hamalaukoei? Ez bekigu ahantz, Aranaren ustez hauek ere gehiena erabilitako lerroen artean salbuespen direla, eta halere berak asmatutako hauek badituzte “pausaldiak”; ez, ordea, bi hemistikio lautan zatikatuturik, aurrekoan bezala, baizik hamalauak hiru zati eginik. Honela: 5/5/4. Ikus

- (l) Bere pausuak Eliz aldera zuzendurik
iIkusgarriya!, dauzka mundubak arriturik.

“Eten txikiak” ere deitzen zaie pausaldi hauei, nahiz azken horiek bezala zesura gabe lerroa hirutan zatikatzen dutenei, nahiz Etxepareren kasuan bezala, zesuraz gain hemistikio bakoitza ere erdibitzen dutenei; horregatik deitzen zaie hemistikio-erdiko pausaldiak (“pausas semihe-mistiquiales”).

Ez da esan beharrik “txiki” deitzea ez dela inoren apetzako asma-kizuna, baizik nori berea emateko modu zuzena. Esan nahi baita, badela jerarkia bat lerroaren kabuko geldialditik, luzeena denetik, hasi eta, etena edo zesura deitu dugunetik igaroz, txikiena den eten edo pausaldira iritxi arte. Jerarkia horrek markatzen du alabaina handitik txikira zein mailatako zangalatrauak egin daitezkeen horietako bakoitzean eta zeinetakoa ez: alegia, zenbat eta luzeagoa geldialdia, zenbat eta estuagoa hitzen lotura, hanbat eta ezinagoa bien bateratzea. Hau da, bi hitzen arteko lotura estuak biziki higuin du geldialdi luzea; estuagoak eta higuinago. Mitxelenagandik ikasirik aspaldi esana berresatea zilegi bazai-gu, hona orduan gatzeleraz idatzia: “pausas y cesura en el verso corres-

ponderían *ex hypothesi* a ciertos (...) tipos de juntura (...), según que la pausa que cada uno de los cortes (...) implica sea mayor o menor" (18).

Puntuaz zerbait esatea geldituko litzaiguke, baina hori besteren eskuetan dago. Nik neure aldetik gauza txiki bat esango nuke, tradizioak erakusten diguna: herri-bertsolaritzak edozein puntu ontzat ematen du —nahiz gero aldien joan-etorrian gauzak aldatu eta “hobetu” diren—, baita ahulena ere, edota gaur ahulena dirudiena ere, baita ezein bertsolarik gaur erabiliko ez lukeena ere; hala nola “orduian : guziaz : sailduiak : finian”. Eta horiek ez dira edozeinenak, ezagutzen ditugun “bertsolarietan” lehenbizikoa eta, norbaiten iritziz, hoberena izan omen zenarenak baizik (“Et je ne crois pas que ce soit un paradoxe de dire que notre premier poète basque est peut-être le plus grand”, Gil Reicher), Etxeparerenak.

(18) ALTUNA, Patxi: *Versificación de Dechepare: métrica y pronunciación*, 26. or.